

ALEKSANDER CH. MACHNIENKO

PRZEBUDOWA SYSTEMU ZARZĄDZANIA PRZEMYSŁEM WZSRR

WEDŁUG WSKAZAŃ PLENUM KC KPZR ZWRZEŚNIA 1965 R.

WPROWADZENIE

Program partii komunistycznej Związku Radzieckiego ściśle określa zadania partii w dziedzinie usprawnienia zarządzania i planowania gospodarki narodowej. „Zbudowanie bazy materialno-technicznej komunizmu — głosi Program KPZR — wymaga stopniowego udoskonalenia zarządzania i planowania gospodarczego. Główna uwaga we wszystkich ogniwach planowania i zarządzania gospodarką powinna być zwrócona na najbardziej racjonalne i efektywne wykorzystania rezerw materialnych i siły roboczej, środków finansowych i bogactw przyrody oraz na likwidację zbędnych wydatków i strat. Osiąganie w interesie społeczeństwa najwyższych wyników przy najmniejszych kosztach — oto niezłomne prawo budownictwa gospodarczego”¹. Te wskazania Programu KPZR leżą u podstaw uchwały Plenum KC KPZR z 29 IX 1965 r. „O udoskonaleniu zarządzania przemysłem i wzmocnieniu bodźców ekonomicznych produkcji przemysłowej”².

Przemysł socjalistyczny w ZSRR osiągnął duże sukcesy. Tylko w okresie planu siedmioletniego (lata 1959—1965) ogólny rozmiar gospodarki przemysłowej wzrósł do 84% zamiast 80% przewidzianych w planie. Wzrósł jej poziom techniczny, powstały nowe gałęzie przemysłu. Jednocześnie w procesie realizacji siedmioletki podjęto szereg ważnych przedsięwzięć zmierzających do zwiększenia dobrobytu narodu; skrócony został dzień pracy, zwiększono średnie wynagrodzenie za pracę, zniesiono lub obniżono podatki od wynagrodzeń dużej liczby robotników i urzędników. Wszystko to świadczy o osiągnięciach gospodarki narodowej ZSRR.

Jednakowoż, jak zauważył w referacie sprawozdawczym na XXIII Zjazd KP Związku Radzieckiego L. J. Breżniew, „analizując rozwój ekonomiki możemy dostrzec tak pozytywne strony naszej pracy, jak

¹ *Programma Kommunistycznej Partii Sowieckiego Sojuza*, Moskwa 1961, s. 85—86.

² Patrz „Prawda” z 1 X 1965 r.

i braki"³. Szczególnie na takich brakach skoncentrowało swoją uwagę wrześniowe Plenum KC KPZR w 1965 r.; właśnie dlatego, by móc lepiej rozwijać socjalistyczny przemysł, należało wykryć braki i wskazać środki ich przezwyciężenia. W ostatnich latach równocześnie z ogólnymi osiągnięciami zaczęły pojawiać się także zjawiska negatywne, jak zmniejszenie tempa wzrostu produkcji i wydajności pracy, obniżenie efektywności wykorzystania środków produkcyjnych i wkładów inwestycyjnych. Było to następstwem tego, że istniejące w ZSRR do niedawna formy i metody zarządzania przemysłem, jego planowanie i stosowanie systemu bodźców ekonomicznych przestały odpowiadać osiągniętemu poziomowi sił wytwórczych i zaczęły hamować ich rozwój. Dlatego wspomniane Plenum zadecydowało o niewnoszeniu pojedynczych, częściowych poprawek do systemu zarządzania produkcją przemysłową, lecz ustaliło cały system przedsięwzięć skierowanych na jego reorganizację. Postawiono zadanie stworzenia takiego systemu zarządzania przemysłem, by wzmacniając planowanie centralne, drogą opracowania głównych kierunków jednolitego planu państwowego wszechstronnie rozwijać inicjatywę gospodarczą przedsiębiorstw, szeroko wykorzystywać system bodźców ekonomicznych z pomocą takich środków, jak materialne zainteresowanie pracowników, rozrachunek gospodarczy, cena, zysk, kredyt.

SYSTEM PLANOWANIA GOSPODARCZEGO

Gruntownie przebudowuje się system planowania rozwoju przemysłu. Dotąd w praktyce zarządzania przemysłem zbyt wiele miejsca zajmowały metody administracyjne, z uszczerbkiem dla ekonomicznych. W dziedzinie planowania przejawiało się to w ogromnej liczbie planowych wskaźników ustalanych dla przedsiębiorstw odgórnie i krępujących ich samodzielność i inicjatywę. Ponieważ ustanawiano dla przedsiębiorstw dokładną nomenklaturę wytwarzanych produktów, samodzielność przedsiębiorstw w dziedzinie planowania działalności była w istocie sprowadzona do zera.

Podjęta 4 IX 1965 r. uchwała KC KPZR i Rady Ministrów ZSRR „O udoskonaleniu planowania i wzmożeniu bodźców ekonomicznych w produkcji przemysłowej”⁴ zasadniczo zmienia sytuację w tej dziedzinie. Teraz, zgodnie z art. 4 wymienionej uchwały, znacznie zmniejszono liczbę wskaźników planowych ustanawianych dla przedsiębiorstw przez organy zwierzchnie. Dyrektywne wskaźniki ustanawiane z góry ograniczono w zasadzie do następujących: w dziedzinie produkcji —

³ *Oczetnyj доклад Centralnogo Komiteta KPSS XXIII sjezdu Kommunistycznej Partii Sowieckiego Sojuza*, „Prawda” z 30 III 1966 r., s. 5.

⁴ *Sobranije postanowieni Prawitelstwa SSSR*, 1965, nr 19—20, s. 1)53.

ogólny rozmiar produkcji wyrażony w obowiązujących cenach hurtowych (a w poszczególnych gałęziach można stosować jako wskaźnik dyrektywny globalną produkcję towarową), najważniejsze rodzaje produktów w naturze (ze wskazaniem produktów przeznaczonych na eksport), włącza się wskaźniki jakości produkcji; w dziedzinie pracy — ogólny fundusz płac; w dziedzinie finansów — ogólną wysokość zysku i rentowność wyrażona w liczbach i w stosunku do bilansu środków trwałych i obrotowych, wpływy i wydatki budżetowe; w dziedzinie budownictwa inwestycyjnego — ogólna suma scentralizowanych wkładów inwestycyjnych, w tej liczbie zakres prac budowlano-montażowych, uruchomienie środków trwałych i sił produkcyjnych ze scentralizowanych funduszy inwestycyjnych; w dziedzinie wdrażania nowej techniki — zadania co do opanowania wytwarzania nowych produkcji i wdrażania nowych procesów technologicznych, kompleksowej automatyzacji i mechanizacji produkcji, mających szczególnie duże znaczenie dla rozwoju danej gałęzi; w dziedzinie zaopatrzenia materialno-technicznego — wszystkie dostarczane przedsiębiorstwu surowce, materiały i urządzenia rozdzielają organy wyższe.

Pozostałe wskaźniki planu przedsiębiorstwa nie podlegają zatwierdzeniu przez jego władze zwierzchnie, a opracowywane są przez same przedsiębiorstwa i wykorzystywane przez organy planowania tylko jako materiały rozliczeniowe przy układaniu planów. W szczególności przedsiębiorstwa samodzielnie planują wielkość produkcji, szczegółową nomenklaturę i asortyment produkcji, na podstawie zadań planowych ustalanych przez organy zwierzchnie, a także na podstawie zamówień przyjętych przez przedsiębiorstwo w trybie bezpośrednich kontaktów z konsumentami lub organizacjami handlowymi; planują i realizują kosztem nie scentralizowanych nakładów inwestycyjnych przedsięwzięcia zmierzające do udoskonalenia produkcji; planują wydajność pracy, liczbę pracowników i średnie wynagrodzenie za pracę.

W ten sposób; w ramach kilku podstawowych wskaźników ustalanych przez organy szczebla wyższego, przedsiębiorstwa uzyskują prawo samodzielnego planowania swojej działalności produkcyjno-gospodarczej. Poza tym rzecz polega nie tylko na zmniejszeniu liczby wskaźników dyrektywnych ustalanych z góry, ale i na zmianie ich charakteru. Tak np. zamiast wskaźnika produkcji globalnej został wprowadzony wskaźnik produkcji ogólnej według asortymentów, wyrażanej w jednostkach. To wyklucza możliwość wykonania planu, co nierzadko miało poprzednio miejsce, w drodze dostarczania produkcji niepotrzebnej gospodarce narodowej, nie mającej zbytu, a umieszczonej jedynie w magazynach. Tym samym wyklucza się całkowicie nienormalną sytuację, kiedy formalnie plan był wykonywany przez przedsiębiorstwo, a faktycznie takie wykonanie planu oznaczało stratę dla gospodarki narodowej, ponieważ wartości materialne

i praca zostały stracone na wyprodukowanie zbędnych wytworów. Wskaźnik zysku i rentowności skierowuje uwagę przedsiębiorstwa na zwiększenie efektywności produkcji. Zysk pełniej wyraża wkład każdego przedsiębiorstwa w czysty dochód kraju, przeznaczony na rozszerzenie produkcji i powiększenie dobrobytu narodu, na takie dziedziny działalności produkcyjnej przedsiębiorstwa, jak zwiększenie produkcji, rozszerzenie i odnowienie asortymentu, polepszenie jakości wytworów. Duże znaczenie mają przy tym, nie tylko rozmiary zysku w cyfrach absolutnych, ale stopień rentowności, tj. wysokość zysku osiągnięta od każdego rubla funduszy produkcyjnych.

Każde przedsiębiorstwo opracowuje na podstawie ustanowionych przez organy zwierzchnie cyfr kontrolnych swój plan pięcioletni i jednoroczny. Aby te plany uwzględniały realne potrzeby, przedsiębiorstwa wytwórcze zawczasu umawiają się z przedsiębiorstwami — konsumentami, jednostkami zbytu lub handlowymi co do wielkości, asortymentu i rodzaju produkcji, ustalają terminy dostaw produkcji i kształtują portfel zamówień. Organy gospodarcze wyższego szczebla analizują z udziałem przedsiębiorstw ich plany i sporządzają plany gałęziowe, przy czym ustalone wskaźniki planu powinny być przekazane przedsiębiorstwom nie później aniżeli na dwa miesiące przed rozpoczęciem roku planowego⁵. Należy zwrócić uwagę, że poprzednio w wielu przedsiębiorstwach plany perspektywiczne w ogóle nie były sporządzane, a tam gdzie były, nie powiązano ich z planami rozwoju gospodarki narodowej. Jednakowoż, w obecnych warunkach, gdy jednym z ważniejszych zadań jest podniesienie technicznego poziomu produkcji i jego efektywności, planowe kierownictwo działalnością gospodarczą przedsiębiorstw nie może ograniczać się do planów rocznych. Dlatego plan pięcioletni z podziałem podstawowych zadań na lata jest główną formą planowania.

Duże znaczenie dla efektywnej działalności przedsiębiorstw ma stabilność zadań planowych. Wprowadzanie w ciągu roku planowego częściowych zmian do zadań planowych dezorganizuje produkcję. Równocześnie jednak nie można nie liczyć się z wymaganiami życia, które niejednokrotnie zmusza do zmian tych lub innych wskaźników planu. Jednakże takie nieodzwonne zmiany zadań planowych dla tego lub innego przedsiębiorstwa nie powinny przynosić szkody ani przedsiębiorstwu, ani jego załodze. W związku z tym wspomniana uchwała KC KPZR i Rady Ministrów przewiduje zaprzestanie nieprawidłowej praktyki wnoszenia częściowych zmian do zatwierdzonego planu, a także zmian poszczególnych wskaźników planu bez odpowiednich zmian innych wskaźników.

⁵ Szczegółowy tryb i (terminy ustalenia, zatwierdzenia oraz wprowadzenia do przedsiębiorstw cyfr kontrolnych i zadań planowych na odpowiednie okresy zostanie ustalony w specjalnej uchwale, której przygotowanie powierzono Radzie Ministrów ZSRR i Gosplanowi ZSRR.

Zmiany planów przedsiębiorstw przez organy wyższego szczebla dopuszczalne są tylko w wyjątkowych przypadkach, po uprzednim ich przedyskutowaniu z kierownictwem przedsiębiorstwa, z jednoczesnym wniesieniem w określonym trybie koniecznych poprawek do powiązanych ze sobą wskaźników planowych i jednoczesnej korelacji z budżetem.

Zmiany w planie produkcji towarów codziennego użytku, spowodowane uzasadnioną zmianą zamówień organizacji handlowych lub zbytu, mogą być wprowadzone w ciągu roku przez same przedsiębiorstwa, w granicach ustalonych dla nich zadań w zakresie zysku. W przypadku konieczności zmniejszenia wpłat do budżetu przedsiębiorstwa mogą wносить poprawki po ich uzgodnieniu z organem wyższym, kosztem posiadanych u nich rezerw, z tym jednak, że nie powinny dopuścić do zmniejszenia ilości zasobów towarowych i dochodów państwa. Główna rola w zwiększeniu produkcji, polepszeniu jej jakości i obniżeniu kosztów przypada przedsiębiorstwu — podstawowemu ogniwu gospodarki narodowej ZSRR. Właśnie dlatego szczególną uwagę na wrześnieowym Plenum KC KPZR zwrócono na zagadnienie udoskonalenia prawnej sytuacji przedsiębiorstwa. Przygotowanie projektu ustawy o socjalistycznym przedsiębiorstwie produkcyjnym trwało długi okres czasu, rozpoczęło się bowiem jeszcze na długo przed Plenum KC KPZR z września 1965 r. W końcu zdecydowano uchwalić ten akt nie w formie ustawy, lecz w formie statutu socjalistycznego przedsiębiorstwa produkcyjnego; statut ten został zatwierdzony przez Radę Ministrów ZSRR 4 X 1965 r.⁶

STATUT PRZEDSIĘBIORSTWA

Szereg postanowień wspomnianej już uchwały KC KPZR i Rady Ministrów przewidywało stosowanie eksperymentów. Nie było celowe uchwalanie takich przepisów w formie ustawy. W tym to czasie, wychodząc z zasady stabilności ustawy, niecelowe było także uchwalenie ustawy nie odzwierciedlającej szeregu postawionych na Plenum najważniejszych zagadnień dotyczących zmiany położenia prawnego przedsiębiorstw. Dlatego zdecydowano przyjąć statut. Statut ten jest ważnym krokiem naprzód w dziedzinie rozszerzenia uprawnień przedsiębiorstw i zwiększenia ich samodzielności. Statut ma zastosowanie do państwowych przedsiębiorstw przemysłowych, budowlanych, rolnych, transportu i łączności, tj. w stosunku do przedsiębiorstw pięciu gałęzi gospodarki narodowej. Jednakże, ponieważ w każdej dziedzinie gospodarki narodowej organizacja i działalność przedsiębiorstw ma cechy specyficzne, przewiduje się, że swoistości stosowania statutu do przedsiębiorstw budowlanych, rolnych, transportu i łączności będą ustalone przez Rady Ministrów republik związkowych, ministerstwa i urzędy ZSRR, na podstawie obowiązującego ustawodawstwa dotyczącego przedsiębiorstw odpowiedniej

⁶ Sobranije postanowlenij Prawitielstwa SSSR, 1965, nr 19—20, s. 155.

gałęzi gospodarki narodowej. Bez określenia tych cech specyficznych statut działa tylko w stosunku do przedsiębiorstw przemysłowych.

W odróżnieniu od poprzednich aktów normatywnych, gdzie określone były zwykle tylko kompetencje dyrektora przedsiębiorstwa, z których pośrednio można było wyprowadzić wnioski o kompetencjach samego przedsiębiorstwa, w statucie określa się właśnie prawa i obowiązki samego przedsiębiorstwa. Te prawa i obowiązki realizuje nie tylko dyrektor przedsiębiorstwa (czy też naczelnik), ale i według ustanowionego podziału obowiązków inni funkcjonariusze przedsiębiorstwa, a w przypadkach przewidzianych obowiązującym ustawodawstwem — dyrektor po uzgodnieniu lub z udziałem rady zakładowej związku zawodowego⁷.

Zgodnie ze statutem, przedsiębiorstwo obecnie samo opracowuje projekty planów perspektywicznych i rocznych, biorąc za podstawę cyfry kontrolne. Organy wyższego szczebla rozpatrują te plany z udziałem przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwo samo określa, zgodnie z ustalonymi dlań wskaźnikami dyrektywnymi, ilościowe i jakościowe wskaźniki planu dla poszczególnych wydziałów, oddziałów, służb, odcinków pracy i innych swoich jednostek strukturalnych. Do tekstu statutu włączono wskazania wspomnianej uchwały KC KPZR i Rady Ministrów, dotyczące zmian w planach obowiązujących przedsiębiorstwo⁸.

Statut znacznie rozszerzył uprawnienia przedsiębiorstwa w dziedzinie rozporządzania jego środkami obrotowymi. Jeśli przedtem ministerstwa i urzędy ustanawiały dla każdego przedsiębiorstwa nie tylko ogólny normatyw środków obrotowych, ale i rozdział tych środków na poszczególne cele (rezerwy produkcyjne, produkty niewykończone, gotowe wytwory), to teraz ustanawiany jest jedynie ogólny normatyw środków obrotowych, a ich rozdziału dokonuje samo przedsiębiorstwo. Przy tym przedsiębiorstwo może manewrować tymi środkami w zależności od konkretnej sytuacji. Przydzielone przedsiębiorstwu środki obrotowe w granicach normatywu nie mogą być odebrane przez organy wyższe. Zbędne środki obrotowe (ponadnormatywne) mogą być obecnie odebrane przedsiębiorstwu tylko w drodze odrębnego postanowienia, na podstawie rocznego sprawozdania przedsiębiorstwa, lub przy zmianie normatywu własnych środków obrotowych w związku ze zmianą planu produkcyjnego przedsiębiorstwa w sferze najbardziej racjonalnego wykorzystania środków obrotowych; znosi się praktykę mającą poprzednio miejsce — rozdziału nadmiaru środków obrotowych na podstawie bilansów miesięcznych i kwartalnych.

Istotnie rozszerzono w myśl statutu samodzielność przedsiębiorstw w dziedzinie rozporządzania funduszami amortyzacyjnymi. Dotychczas przedsiębiorstwo mogło wykorzystywać te fundusze, przeznaczone na

⁷ Por., art. 41 statutu.

⁸ Por. art. 19 statutu i art. 7 uchwały KC KPZR i Rady Ministrów.

remont kapitalny, tylko na taki remont w dosłownym tego słowa znaczeniu. Jeśli nawet remont starego urządzenia pociągał za sobą większe koszty aniżeli zakup nowego, to jednak przeznaczone nań środki mogły być wykorzystane tylko na remont. Oprócz tego środki te mogły być nieodpłatnie odebrane przedsiębiorstwu i rozdzielone pomiędzy inne przedsiębiorstwa. W takich warunkach przedsiębiorstwo nie tylko nie było zainteresowane, ale po prostu nie miało możliwości najlepszego, najracjonalniejszego wykorzystywania funduszy amortyzacyjnych. Według art. 17 statutu dopuszcza się wydatkowanie funduszy amortyzacyjnych, przeznaczonych na remont kapitalny, także na modernizację środków trwałych oraz na nabycie detali i części dla wykonania tych prac i na wymianę zużytych detali lub zespołów. W tych przypadkach gdy z punktu widzenia ekonomicznego jest to celowe, przedsiębiorstwo ma możliwość, zamiast dokonywać remontu kapitalnego, zakupić nowe urządzenia z funduszy amortyzacyjnych przeznaczonych na kapitalny remont. Praktyka bezpłatnego odbierania przedsiębiorstwu funduszy amortyzacyjnych przeznaczonych na remont kapitalny została zniesiona. Przy tym jednakże w celach najbardziej racjonalnego wykorzystania tych funduszy przedsiębiorstwa przekazują do 10% ich ogólnej sumy na ręce organu wyższego, dla stworzenia rezerwy na udzielenie pomocy tym przedsiębiorstwom, w których własne środki na wykonanie remontów kapitalnych są niewystarczające.

Przejściowo nie wykorzystane budynki i urządzenia, a także pomieszczenia produkcyjne i magazyny należące do przedsiębiorstwa mogą być przezeń przekazywane w dzierżawę innym przedsiębiorstwom i organizacjom, według obowiązujących na danym terenie stawek czynszowych. Oprócz tego przedsiębiorstwo może wydzierżawić innym przedsiębiorstwom i organizacjom czasowo nie wykorzystane urządzenia i środki transportu, a opłatę dzierżawną pobiera w wysokości odpisów amortyzacyjnych za dany rodzaj mienia. Co się tyczy nie wykorzystanych przez przedsiębiorstwo nadwyżek urządzeń, środków transportu, narzędzi, instrumentów, inwentarza itp., to mogą one być sprzedane innym przedsiębiorstwom i organizacjom, pod warunkiem, że organ wyższego szczebla nie zamierza rozdzielać tych nadwyżek i w okresie miesiąca od przesłania zawiadomienia o znajdujących się nadwyżkach przedsiębiorstwo nie otrzymało odpowiedzi od tego organu. Przy tym w myśl art. 21 statutu postanawia się, że sumy otrzymane za sprzedaż dóbr materialnych należących do środków obrotowych pozostają w dyspozycji przedsiębiorstwa w charakterze jego środków obrotowych, a sumy otrzymane za sprzedaż dóbr materialnych należących do środków trwałych pozostają w dyspozycji przedsiębiorstwa, przeznaczone są przez nie na fundusze inwestycyjne, ponad ustanowiony plan roczny. Takie przepisy pobudzają zainteresowanie przedsiębiorstwa w kierunku właściwego rozporządzania nie wyko-

rzystanymi dobrami materialnymi. Tym samym zlikwidowane zostaje, mające poprzednio miejsce, nagromadzenie w przedsiębiorstwie nie wykorzystanych materiałów i urządzeń „na wszelki wypadek”, a pobudza się przedsiębiorstwa do włączenia tych wartości w obrót gospodarczy.

Statut istotnie rozszerzył uprawnienia przedsiębiorstw w zakresie wykorzystania funduszy (fundusz przedsiębiorstwa i fundusz spożycia masowego)⁹. Przedsiębiorstwa otrzymały uprawnienie do realizowania z tych funduszy budownictwa dowolnych obiektów, zarówno produkcyjnych, jak i o przeznaczeniu socjalno-kulturalnym, do wydatkowania ich na polepszenie obsługi lekarskiej dla pracowników i na medykamenty dla swoich instytucji leczniczo-sanitarnych. Jeśli poprzednio przedsiębiorstwo było zobowiązane do przekazania terenowej radzie lub innym organizacjom części powierzchni mieszkaniowej w zbudowanych przez siebie domach, niezależnie od tego, z jakich funduszy były one zbudowane, to zgodnie z art. 14 statutu powierzchnia mieszkalna w domach zbudowanych z funduszy przedsiębiorstwa i funduszy masowego spożycia w całości przeznaczona jest dla pracowników danego przedsiębiorstwa, według listy ustalonej w drodze wspólnej uchwały administracji przedsiębiorstwa i rady zakładowej. Następnie listę tę podaje się do wiadomości komitetowi wykonawczemu odpowiedniej rady. Nowy tryb wykorzystania wymienionych funduszy stwarza lepsze bodźce dla załóg przedsiębiorstw do podnoszenia rezultatów ich produkcyjno-gospodarczej działalności.

Dyrektorowi przedsiębiorstwa według statutu (art. 82 i 83) przysługują uprawnienia do zatwierdzania struktury i etatów przedsiębiorstwa, zgodnie ze strukturą ramową i ramowym programem etatów ustalonymi przez organy wyższe; dyrektor zatwierdza i zmienia na podstawie obowiązującego ustawodawstwa wynagrodzenie za pracę pracowników inżynierijno-technicznych i urzędników, ustanawia dla wykwalifikowanych majstrów i innych pracowników inżynierijno-technicznych dodatki do płac do wysokości 30% wynagrodzenia podstawowego i w granicach planowego funduszu wynagrodzenia za pracę. Oprócz tego dyrektor przedsiębiorstwa może obecnie sam ustanawiać dla poszczególnych grup pracowników stawki wynagrodzenia za pracę według systemów: od wy-

⁹ Fundusz przedsiębiorstwa tworzy się z wygospodarowanego zysku (lub poprzez obniżkę kosztów własnych) i wykorzystywany jest dla polepszenia warunków kulturalno-bytowych robotników i udoskonalenia produkcji. Wysokość sum przekazywanych do tego funduszu, tryb jego tworzenia i wykorzystania dla przedsiębiorstw różnych gałęzi przemysłu określają uchwały o funduszu przedsiębiorstwa, podjęte przez Radę Ministrów ZSRR. Fundusz spożycia masowego tworzy się z części zysku otrzymanego za produkcję towarów masowego użytku i wyrobów o przeznaczeniu produkcyjnym wytworzonych z odpadków produkcyjnych. Fundusz ten wykorzystywany jest w trybie ustalonym przez Radę Ministrów ZSRR.

produkowanej sztuki, według zużytego na pracę czasu, według systemu akordowego.

Statut przewiduje także szereg innych uprawnień przedsiębiorstwa, zwiększających znacznie jego samodzielność, rozwijających jego inicjatywę. Charakterystyczne jest także rozszerzenie zakresu zagadnień, w których dyrektor przed podjęciem uchwały zobowiązany jest uzgodnić jej treść z organizacjami społecznymi działającymi na terenie przedsiębiorstwa¹⁰.

Statut wprowadzony został w życie zaraz po jego uchwaleniu. Przewidziane przezeń uprawnienia rozciągają się na wszystkie przedsiębiorstwa przemysłowe i — jak już wspomniano — nie tylko przemysłowe. Jednakże jest to jedynie krok na drodze do znacznie wyższego stopnia rozwoju inicjatywy i samodzielności przedsiębiorstw. Już wspomniana uchwała KC KPZR i Rady Ministrów przewiduje znacznie szersze prawa dla przedsiębiorstw przechodzących na nowy system planowania i bodźców ekonomicznych. Dlatego w uchwale Rady Ministrów ZSRR z 4 X 1965 r., zatwierdzającej statut przedsiębiorstwa przemysłowego, mówi się, że przedsiębiorstwa przemysłowe, które przechodzą na nowy system planowania i ekonomicznego stymulowania w sprawach wskazanych w rozdziałach II i IV statutu kierują się odpowiednimi punktami uchwały KC KPZR i Rady Ministrów¹¹.

SYSTEM BODŹCÓW EKONOMICZNYCH

Omawiana uchwała przewiduje dalszy wzrost roli zysku w systemie bodźców ekonomicznych dla działalności przedsiębiorstw i zwiększenie materialnego zainteresowania załóg i poszczególnych pracowników w osiągnięciu lepszych rezultatów pracy. Wysokość zysku pozostającego do dyspozycji przedsiębiorstwa jest bezpośrednio zależna od polepszenia działalności gospodarczo-finansowej.

W przedsiębiorstwach z sum potrąconych od zysku i innych środków własnych tworzy się: a) fundusz bodźców materialnych; b) fundusz na przedsięwzięcia socjalno-kulturalne i budownictwo mieszkaniowe; c) fundusz rozwoju produkcji. Przy tym wszystkie te fundusze, jeśli nie zostały wykorzystane w danym roku, przechodzą na rok następny i nie mogą być przedsiębiorstwu odebrane.

Do funduszu bodźców materialnych oprócz odpisów od zysku wchodzi kwoty przeznaczone na premie wypłacane pracownikom z funduszu

¹⁰ Dotychczas dyrektor zwykle mógł samodzielnie rozstrzygać zagadnienia ustalania sposobu wynagrodzenia za pracę.

¹¹ Położenie prawne przedsiębiorstw przemysłowych omawia P. Pietrow, I. Iwanow, *Nowoje położenje o socjalisticeskom gosudarstwiennom priedprijatii*, *Sowietsoje Gosudarstwo i Prawo* 1966, nr 3.

wynagrodzenia za pracę. Fundusz ten przeznaczają się na premiowanie pracowników przedsiębiorstwa i wynagrodzenie za roczne wyniki pracy przedsiębiorstwa, a także dla niesienia materialnej pomocy robotnikom. Wysokość odpisów od zysku na rzecz funduszu bodźców materialnych określają normatywy, w zależności od zwiększenia produkcji (lub wysokości zysku) i poziomu rentowności, przewidzianych w planie rocznym. Normy ustanawiane są w procentach w stosunku do funduszu płac: za każdy procent zwiększonego w porównaniu z rokiem poprzednim wykonawstwa produkcji lub rozmiaru zysku albo też za każdy procent rentowności przewidzianej w rocznym planie. Normatywy są stabilne przez szereg lat i zróżnicowane według gałęzi produkcji (a w razie potrzeby według grup przedsiębiorstw wewnątrz gałęzi).

W przypadku przekroczenia przez przedsiębiorstwa planu dochodu i wykonania produkcji następują dodatkowe odpisy na rzecz funduszu bodźców materialnych. Dla wyjaśnienia powyższego wskażemy konkretny przykład. Moskiewska fabryka samochodów nr 1, która jako jedna z pierwszych przeszła na nowy system planowania i bodźców ekonomicznych, uzyskała w r. 1966 na rzecz funduszu bodźców materialnych i inwestycji socjalno-kulturalnych 0,25% funduszu płac za każdy procent wzrostu zysku przewidziany w planie w porównaniu z rokiem poprzednim, za każdy procent rentowności — 0,2% i za każdy procent zysku ponadplanowego — 0,15% funduszu płac¹². Także w wielu innych przedsiębiorstwach, które przeszły na nowy system, przewidziane w planie odpisy na rzecz funduszu bodźców materialnych od każdego wzrostu zysku w porównaniu z rokiem poprzednim są do półtora raza większe aniżeli od każdego procentu zysku ponadplanowego. To odpowiada przepisom o tym, aby „przy opracowywaniu normatywów wychodzić z założenia, by polepszenie wskaźników działalności gospodarczo-finansowej przedsiębiorstw przewidziane w planie rocznym było większą zachętą aniżeli przekroczenie zadań planowych¹³.

Rzecz w tym, że poprzednia praktyka zainteresowania materialnego — gdy ocena działalności przedsiębiorstwa i system bodźców oparte były przede wszystkim na korzyściach wynikających z przekroczenia planu — pobudzała przedsiębiorstwa do starań o jak najniższe zadania w zakresie ogólnego rozmiaru produkcji do ukrywania rezerw wewnętrznych, aby łatwiej było potem o przekroczenie planu. Nowy system odwrotnie, zachęca załogę przedsiębiorstwa do najpełniejszego wykorzystania rezerw wewnętrznych, do przyjmowania planów napiętych, a jednocześnie możliwych do realizacji. O efektywności takiego trybu mogą świadczyć fakty. Załoga wołgogradzkiego przedsiębiorstwa metalurgicznego „Czerwony paździenik” do swoich wskaźników, zawartych w usta-

¹² Por. rozdz. II statutu.

¹³ Por. art. 38 uchwały KC KPZR i Rady Ministrów.

nowionym na 1966 r. planie, opracowała przedsięwzięcia, które dają możliwość uzyskania w bieżącym roku zysku w wysokości 800 tys. rubli, w drodze obniżenia kosztów własnych produkcji; ten dodatkowy zysk fabryka włączyła do swojego planu¹⁴. Natomiast załoga worożewskiej fabryki koparek im. Kominternu zgłosiła wniosek o zwiększenie o pół miliona rubli ustanowionego dla niej planu produkcji na r. 1966¹⁵.

W celach zwiększenia materialnego zainteresowania pracowników przedsiębiorstw przemysłowych w polepszeniu ogólnych wyników pracy przedsiębiorstwa, KC KPZR i Rada Ministrów uznały za konieczne zwiększenie tej części wynagrodzenia za pracę, która bezpośrednio zależy od polepszenia wyników. Zwiększa się udział premii w wynagrodzeniu za pracę, a także wprowadza się system wynagrodzenia pracowników za polepszenie ogólnych rocznych wyników pracy przedsiębiorstwa, wykorzystując na ten cel część funduszu bodźców materialnych. Rozdziału funduszu bodźców materialnych dokonuje administracja przedsiębiorstwa z udziałem przedstawicieli związków zawodowych. Przy wypłacie wynagrodzenia za roczne wyniki uwzględnia się zarobek każdego i jego staż pracy w fabryce. Np. we wspomnianym już zakładzie „Czerwony październik” tym, którzy przepracowali w fabryce do 1,5 roku takiego wynagrodzenia nie wypłacono, tym, którzy przepracowali od 1,5 roku do 3 lat, wypłacono takie wynagrodzenie w rozmiarze 70% dziesięciodniowego normalnego wynagrodzenia, a pracownikom; kadrowym — wysokości wynagrodzenia dwunastodniowego i większego¹⁶.

Fundusz przedsięwzięć socjalno-kulturalnych i budownictwa mieszkaniowego wykorzystuje się dla budowy i remontów kapitalnych domów mieszkalnych i instytucji socjalnych, a także na polepszenie usług socjalno-kulturalnych dla pracowników przedsiębiorstwa. Cała powierzchnia mieszkalna, zbudowana z tego funduszu, wykorzystywana jest tylko na potrzeby pracowników przedsiębiorstwa i jest w dyspozycji samego przedsiębiorstwa. A ta powierzchnia jest bardzo znaczna. Tylko jedna fabryka „Czerwony październik” w 1966 r. zbudowała 12 000 m² powierzchni mieszkalnej z tego funduszu.

Fundusz rozwoju przedsiębiorstwa tworzony jest z odpisów od zysku przedsiębiorstwa i części odpisów amortyzacyjnych przeznaczonych dla odbudowy środków trwałych i ze sprzedaży zbędnych środków trwałych. Odpisów na rzecz tego funduszu od zysku przedsiębiorstwa dokonuje się według przyjętych normatywów, ustalanych w zależności od zwiększenia ilości produkcji lub rozmiarów zysku (w cenach hurtowych) i od poziomu rentowności przewidzianego w planie rocznym. Normatywy te ustala się na kilka lat — biorąc za podstawę podane wskaźniki w pro-

¹⁴ Por. „Prawdę” z 11 II 1966 r.

¹⁵ Por. „Prawdę” z 21 I 1966 r.

¹⁶ Por. „Prawdę” z 11 II 1966 r.

centach, w stosunku do wartości podstawowych funduszy produkcyjnych — według gałęzi przemysłu, a w przypadkach koniecznych — według grup przedsiębiorstw, z uwzględnieniem także składu i wzrostu funduszy. Rozmiary odpisów przeznaczonych na fundusz rozwoju przedsiębiorstwa określa gospłan ZSRR i ministerstwo finansów ZSRR, różnicując je według gałęzi przemysłu, w granicach od 30 do 50% odpisów amortyzacyjnych przeznaczonych dla pełnej odbudowy środków trwałych, z uwzględnieniem stanu technicznego środków trwałych i specyfiki rozwoju danej gałęzi.

W przedsiębiorstwach deficytowych (planowo) fundusz rozwoju produkcji tworzy się z części oszczędności gospodarczych (w porównaniu z rokiem poprzednim) powstałych przez obniżenie wysokości deficytu i obniżenie kosztów własnych, części odpisów amortyzacyjnych i środków uzyskanych ze sprzedaży zbędnego mienia.

Fundusz rozwoju produkcji przeznaczają się na finansowanie inwestycji, na wdrożenie nowej techniki, mechanizację i automatyzację, modernizację narzędzi, odnowienie środków trwałych, udoskonalenie organizacji produkcji pracy i inne przedsięwzięcia zmierzające do rozwoju produkcji.

Wspomniana uchwała KC KPZR i Rady Ministrów przewiduje stopniowe przechodzenie od systemu bezpłatnego przyznawania środków na budownictwo inwestycyjne — na system długoterminowych kredytów. Przy bezzwrotnym finansowaniu inwestycji kierownictwo przedsiębiorstwa mało dbało, ile będzie kosztować rekonstrukcja przedsiębiorstwa i jaki efekt ekonomiczny dadzą dodatkowe inwestycje. Spłacanie kredytów inwestycyjnych z zysku i części odpisów amortyzacyjnych zmusi kierownictwo przedsiębiorstwa do wszechstronnego wyważenia celowości ekonomicznej inwestycji. Celem pobudzenia przedsiębiorstw, by po gospodarsku odnosiły się do wykorzystania przydzielonych im środków obrotowych, przewiduje się odwrót od poprzedniego systemu, przy którym każdy deficyt środków obrotowych bezpłatnie zwracano przedsiębiorstwu z budżetu państwa, i przejście na system (udzielania przedsiębiorstwu w razie konieczności kredytów na uzupełnienie środków obrotowych).

W istniejącym systemie odpisów od zysku przedsiębiorstwa na rzecz budżetu centralnego wysokość odpisów nie była zależna od wartości posiadanych przez przedsiębiorstwa środków produkcji i to było jedną z przyczyn tego, że przedsiębiorstwa dążyły do otrzymania od państwa jak największej ilości środków przeznaczonych na inwestycje i na uzupełnienie środków obrotowych, nie troszcząc się zupełnie o ich racjonalne wykorzystanie. Ujemnym następstwem takiego zjawiska było obniżenie w szeregu gałęziach przemysłu efektywnego wykorzystania środków produkcji. Dla przezwyciężenia tego braku i zachęcenia przedsiębiorstwa

do najbardziej racjonalnego wykorzystania swoich środków produkcji statut przewiduje potrącenie przedsiębiorstwu na rzecz budżetu części zysku, w zależności od wartości produkcyjnych środków trwałych i środków obrotowych. Jest to opłata za środki trwałe i obrotowe. Normy opłat za te środki ustala się na szereg lat, przy czym zabezpiecza się w normalnie pracującym przedsiębiorstwie część zysku, niezbędną dla stworzenia funduszu przedsiębiorstwa i pokrycia planowych strat. „Należy wychodzić z tego — mówi się w uchwale — że w perspektywie opłata za środki, będąca częścią czystego zysku, powinna być podstawową formą wpłat do budżetu i najważniejszym źródłem scentralizowanych rezerw finansowych państwa”¹⁷.

TRYB PRZECHODZENIA PRZEDSIĘBIORSTW NA NOWY SYSTEM ZARZĄDZANIA

Przejęcie przedsiębiorstwa na nowy system planowania i bodźców ekonomicznych jest przedsięwzięciem wielce złożonym, wymagającym starannego przygotowania, eksperymentalnego sprawdzenia szeregu postanowień i uprzedniego rozstrzygnięcia związanych z tym przejściem problemów. W szczególności bardzo ważnym zagadnieniem jest opracowanie, opartych na podstawach naukowych, nowych cen hurtowych na produkty przemysłowe. U podstawy opracowania takich cen leży jak największe ich zbliżenie do poziomu społecznego czasu pracy, niezbędnego dla produkcji, i ustalenie prawidłowych stosunków w procesie wzajemnej wymiany produkcji pomiędzy gałęziami przemysłu, zabezpieczających stymulowanie postępu technicznego i optymalne proporcje w rozwoju poszczególnych gałęzi produkcji. Nowe ceny hurtowe zostaną wprowadzone w ciągu lat 1967—1968.

W świetle powyższego jasne jest, dlaczego przejście przedsiębiorstw na nowy system realizowane jest stopniowo. W pierwszym kwartale 1966 r. na nowy system planowania i bodźców ekonomicznych przeszły 43 przedsiębiorstwa z szeregu resortów przemysłowych¹⁸. W dniu, 14 III 1966 r. Rada Ministrów ZSRR podjęła uchwałę „O planie przedsięwzięć organizacyjnych w zakresie przechodzenia przemysłu na nowy system planowania i bodźców ekonomicznych”¹⁹. Zgodnie z tym planem w ślad za jedną grupą przedsiębiorstw, które przeszły na nowy system w pierwszym kwartale 1966 r., w drugim kwartale 1966 r. przeszła na ten system druga, znacznie większa grupa, w liczbie około 200 zakładów i fabryk. Oprócz tego w drugim półroczu 1966 r. i w pierwszym 1967 r. poszcze-

¹⁷ Por. art. 21 uchwały KC KPZR i Rady Ministrów.

¹⁸ Por. 'Postanowienie] Sowietu Ministrów SSSR ot 22 stycznia 1966, Sobranije Postanowienij] Prawitielstwa SSSR 1966, nr 3, s. 28.

¹⁹ Ibidem, 1966, nr 6, s. 62.

gólne przedsiębiorstwa będą przechodziły na nowy system (aż do przejścia na ten system całej danej gałęzi przemysłu) tylko w tych przypadkach, gdy zdaniem odpowiednich ministerstw ZSRR lub rad ministrów republik związkowych będzie to celowe. Z dniem 1 VI 1966 r. na nowy system przeszły całe gałęzie, przy czym kolejność i terminy przejścia zależały od wprowadzenia nowych cen hurtowych na produkcję przedsiębiorstw danej gałęzi. Dlatego na nowy system przechodzą w pierwszej kolejności te gałęzie, w których ceny hurtowe nie uległy zmianie albo zostały już ustalone. W szczególności z dniem 1 VI 1966 r. na nowy system przeszedł przemysł tytoniowy i herbaciany, z dniem 1 I 1967 r. przejdzie przemysł cukrowniczy, rafineryjny i spirytusowy, z dniem 1 VI 1967 r. szereg gałęzi przemysłu budowy maszyn ciężkich i energetycznych, przemysł elektryczny itd., a od 1 I 1968 r. przejdą na nowy system wszystkie pozostałe gałęzie przemysłu²⁰.

SYSTEM ORGANÓW ZARZĄDZANIA GOSPODARKĄ

Jedną z części składowych przebudowy zarządzania przemysłem, zgodnie z uchwałami Plenum KC, KPZR z września 1965 r., jest reorganizacja odpowiednich organów zarządzania państwowego. Jak wiadomo, w 1957 r. w ZSRR była przeprowadzona przebudowa zarządzania przemysłem, polegająca na przejściu od zarządzania poprzez ministerstwa, do zarządzania na zasadach terytorialnych — poprzez rady gospodarki narodowej. Ministerstwa przemysłowe zostały zniesione, a znajdujące się pod ich zarządem przedsiębiorstwa — przekazane sownarchozom. Przebudowa ta rozszerzyła możliwości specjalizacji i kooperacji produkcji przemysłowej w ramach rejonu ekonomicznego, co miało określone znaczenie dodatnie. Jednakowoż z biegiem czasu w systemie zarządzania poprzez sownarchozy zaczęły występować poważne braki, przeszkadzające dalszemu rozwojowi przemysłu. Główny brak polegał na tym, że zarządzanie gałęzią przemysłu, będącą jedną całością z punktu widzenia technicznego, było rozdrobnione według rejonów 'ekonomiczno-administracyjnych. Zarząd przedsiębiorstwami różnych gałęzi nierzadko był wykonywany w sownarchozach poprzez zarządy wielobranżowe, w składzie których często nie było wykwalifikowanych kadr dla poszczególnych gałęzi przemysłu. W rezultacie kierownictwo gałęziami przemysłu osłabło, zaczęło hamować rozwój specjalizacji w ramach gałęzi i racjonalnych więzi produkcyjnych między przedsiębiorstwami znajdującymi się w różnych rejonach ekonomicznych.

W poszukiwaniu dróg do usunięcia tych braków zostały stworzone sownarchozy republikańskie, w r. 1960 w RFSR na Ukrainie i w Kazach-

²⁰ Ibidem, 1966, nr 6, s. 107—113.

stanie, a w r. 1962 powiększono sownarchozy i stworzono Radę Gospodarki Narodowej ZSRR. W r. 1963 utworzona została Najwyższa Rada Gospodarki Narodowej ZSRR. Utworzone zostały także komitety państwowe dla poszczególnych gałęzi przemysłu²¹. Wszystkie te dodatkowe przedsięwzięcia organizacyjne nie mogły jednakże zlikwidować podstawowych braków sytemu zarządzania przez sownarchozy. Komitety branżowe, ześrodkowawszy w swojej gestii organizacje naukowo-badawcze konstrukcyjne i projektowe, oderwały się od przedsiębiorstw przemysłowych podległych sownarchozom i nie mając dostatecznych uprawnień przekształciły się w istocie w organy doradcze.

Biorąc pod uwagę, że rozwój przemysłu idzie po linii coraz dalszej i głębszej specjalizacji branżowej i że kierownictwo przedsiębiorstwami powinno być zorganizowane na zasadzie naukowej, z głęboką znajomością specyfiki danej gałęzi, KC KPZR i Rada Ministrów ZSRR przyznały, że należy zorganizować zarządzanie przemysłem według zasady branżowej, ześrodkowując kierownictwo przedsiębiorstwami, organizacjami naukowo-badawczymi konstrukcyjnymi i projekowymi odpowiedniej gałęzi przemysłu i rozporządzanie wydzielonymi dla nich środkami materialnymi i finansowymi w jednym z wiążkowo-republikańskim lub ogólnozwiązkowym organie²².

Organizacja zarządzania przemysłem przez ministerstwa, według zasady branżowej, pozwala umocnić gałąź przemysłu jako najważniejszy produkcyjno-techniczny i ekonomiczny kompleks w gospodarce narodowej, zabezpieczyć jedność w kierowaniu przemysłem, rozwojem nauki i techniki danej gałęzi przemysłu, oraz ulepszyć wykorzystanie środków materialnych i finansowych; ponadto pozwala zwiększyć rolę czynników ekonomicznych w pracy przedsiębiorstw przemysłowych, zlikwidować mająca miejsce przy systemie sownarchozów wielostopniowość organów zarządzania i paralelizm w ich pracy oraz zwiększyć odpowiedzialność organów zarządzania przemysłem za powierzone im sprawy.

Odpowiednio do tego ustawą z 2 X 1965 r. Rada Najwyższa ZSRR powołała jedenaście ministerstw związkowo-republikańskich, a mianowicie: czarnej metalurgii, metalurgii kolorowej, przemysłu węglowego, chemicznego, naftowo-wydobywczego, naftowo-przeróbczego i naftowo-chemicznego, przemysłu leśnego, celulozowo-papierniczego i przemysłu obróbki drzewnej, przemysłu materiałów budowlanych, przemysłu lekkiego, spożywczego, mięsnego i mlecznego. Oprócz tego sześć komitetów

²¹ Por. A. Machnienko, *Przebudowa systemu zarządzania państwowego gospodarką narodową w ZSRR według uchwał listopadowego Plenum KC KPZR z 1962 r.*, Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny 1964, nr 1, s. 1—26.

²² Postanowienije Centralnogo Komiteta KPSS i Sowietu Ministrów CCCR Ob ułuczsenii uprawienija promyszlennostiju, ot 30 IX 1965, Sobranije postanowlenij Prawitielstwa CCCR 1965, nr 19—20, s. 348.

państwowych zostało odpowiednio przekształconych w ministerstwa związkowo-republikańskie: energetyki i elektryfikacji, gospodarki rybnej, robót montażowych i budownictwa specjalnego, geologii, handlu, melioracji i gospodarki wodnej.

W republikach związkowych zależnie od wielkości produkcji i liczby przedsiębiorstw odpowiedniej gałęzi położonych na terenie republiki stworzono bądź jednoimienne ministerstwa związkowo-republikańskie, bądź zarządy (zjednoczenia), na które nałożono obowiązek bezpośredniego kierowania przedsiębiorstwami i odpowiedzialność za ich działanie. W odróżnieniu od ministerstw ogólnozwiązkowych, którym przedsiębiorstwa podlegają bądź bezpośrednio, bądź poprzez zjednoczenia branżowe, ministerstwa związkowo-republikańskie ZSRR realizują z reguły kierownictwo odpowiednimi gałęziami przemysłu poprzez wymienione republikańskie organy zarządzania, przy czym takie właśnie organy republikańskie (ministerstwa, zarządy, zjednoczenia), tworzone w danej republice, powołuje sama republika. Organy te podporządkowane są zarówno radom ministrów republik związkowych, jak odpowiednim ministerstwom związkowo-republikańskim. Taka organizacja kierownictwa poszczególnymi gałęziami przemysłu uwzględnia federacyjną strukturę ZSRR, jak i specyfikę tych gałęzi.

Jednocześnie z ministerstwami związkowo-republikańskimi, ustawą z 2 X utworzony został szereg ogólnozwiązkowych ministerstw przemysłowych. Są to ministerstwa realizujące kierownictwo przemysłem budowy maszyn. Specyfika przemysłu budowy maszyn, wymagającego największej specjalizacji i kooperacji produkcji, unifikacji detali i części maszyn, oraz zjednoczenia wysiłków organizacji i przedsiębiorstw naukowo-badawczych, konstrukcyjnych i projektowych w celu stworzenia nowych, technicznie doskonałych konstrukcji maszyn i urządzeń dla wszystkich gałęzi gospodarki narodowej, warunkuje konieczność jednolitego, jak w żadnej innej gałęzi, kierownictwa technicznego w skali całego kraju. Głównie dlatego odpowiednie ministerstwa powołane zostały jako ogólnozwiązkowe. Ustawą z 2 X 1965 r. powołano dziewięć ogólnozwiązkowych ministerstw przemysłowych: budowy maszyn dla przemysłu ciężkiego, energetycznego i transportowego; przemysłu budowlanego, drogowego i komunalnego; budowy maszyn dla przemysłu traktorowego i gospodarki wiejskiej; przemysłu samochodowego; budowy maszyn dla przemysłu chemicznego i naftowego; przemysłu elektrotechnicznego; budowy narzędzi, środków automatyzacji i systemów kierowniczych; budowy maszyn dla przemysłu lekkiego, spożywczego i urządzeń gospodarstwa domowego. Oprócz tego dwa państwowe komitety produkcyjne zostały odpowiednio przekształcone w ministerstwa ogólnozwiązkowe: Ministerstwo Przemysłu Gazowego i Ministerstwo Budownictwa Transportowego. W celu polepszenia zaopatrzenia ludności w leki, przed-

siębiorstwa przemysłu medycznego, znajdujące się pod zarządem sownarchozów, przekazane zostały w gestię Ministerstwa Zdrowia ZSRR.

Co się tyczy przemysłu podległego republikom, to republiki związkowe same rozstrzygają zagadnienie, jakie ministerstwa lub inne organy zarządu przemysłem powołać w republice.

Należy podkreślić, że przejście do zasady gałęziowej w kierowaniu przemysłem przez ministerstwa nie oznacza powrotu do poprzednich ministerstw. Utworzone obecnie ministerstwa powołane zostały do pracy w całkowicie nowych warunkach, gdy jak już wspomniano — znacznie ograniczono stosowanie metod administracyjnych i znacznie wzrasta rola bodźców ekonomicznych w kierowaniu rozwojem przemysłu, kiedy znacznie rozszerzono uprawnienia przedsiębiorstw. To naturalnie wymaga i nowych metod pracy ministerstw. Od nich żąda się w zarządzaniu odpowiednimi gałęziami przemysłu mądrego kojarzenia metod ekonomicznych z administracyjnymi, odstąpienia od — charakterystycznej dla poprzednich ministerstw — drobiazgowej opieki nad przedsiębiorstwami, zwrócenia uwagi na zasadnicze kierunki postępowego rozwoju własnej gałęzi. Przy tym, w ramach samych ministerstw, szczególnie ministerstw zarządzających różnymi gałęziami przemysłu lekkiego i spożywczego, liczne główne zarządy powinny przechodzić na rozrachunek gospodarczy. Zmienia się sam charakter stosunków pomiędzy przedsiębiorstwami i ministerstwami i ich organami. Przedsiębiorstwo staje się nie tylko adresem zarządzeń organów zarządu gospodarczego, nie tylko podmiotem obowiązków w stosunku do tych organów, ale podmiotem określonego całości kształtu obowiązków, jak i uprawnień w stosunkach z ministerstwami i ich organami. W związku z tym w obecnym okresie opracowuje się w ZSRR odpowiednie akty normatywne, określające nowy status prawny ministerstw przemysłowych. W opracowaniu tych aktów udział biorą szerokie kręgi ludzi praktyki i nauki. W radzieckiej prasie prawniczej rozwinęła się szeroka dyskusja nad zagadnieniem kojarzenia w działalności organów zarządzania przemysłem metod administracyjnych i ekonomicznych, decydujących momentów prawnego położenia ministerstw przemysłowych²³.

Przejście do zasady branżowej zarządzania przez ministerstwa wymagało wzrostu roli gospłanu, ponieważ wzrosło znaczenie zgodnego i harmonijnego rozwoju oddzielnych gałęzi gospodarki i poszczególnych regionów kraju. Państwowy Komitet Planowania ZSRR przekształcono ustawą z 2 X 1965 r. w związkowo-republikański Państwowy Komitet Planowania Rady Ministrów ZSRR. W ten sposób jest on teraz bezpo-

²³ Par. J. W. Subockij, *Organizacija uprawlenija promyslennostiju w sowriemennyj pierod*, Sowietsikoje Gosudarstwo i Prawo 1966, nr 2, A. E. Łuniew, *Sowierszenstwowat' prawowyj status i koordinaciju diejatielnosti ministerstw*, Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo 1966, nr 1.

średnio podporządkowany Radzie Ministrów ZSRR. Dla zabezpieczenia planowania terytorialnego rozwoju produkcji przemysłowej postanowiono — obok zasady branżowej zarządzania przemysłem — że projekty planów rozwoju gospodarki narodowej republik we wszystkich gałęziach przemysłu podporządkowanego zarówno organom związkowo-republikańskim, jak i organom ogólnozwiązkowym, a także założenia do projektów planów produkcji (z wyjątkiem obronnej) w przedsiębiorstwach ministerstw ogólnozwiązkowych znajdujących się na terytoriach republik opracowują gosplany republik związkowych. Gosplany republik związkowych rozpatrują także powstające w toku realizacji planów zagadnienia o zasięgu międzygałęziowym i opracowują propozycje ich rozwiązania. W ten sposób gosplany republik związkowych stały się organami czuwającymi nad planowym rozwojem przemysłu w republice jako całości, co pozwala republikom związkowym zapobiegać tendencjom wąskoresortowym. Główna uwaga gosplanu ZSRR zwrócona jest przede wszystkim na określenie rozmiarów i tempa rozwoju ekonomicznego, na zagadnienia prawidłowego rozmieszczenia sił produkcyjnych, ekonomiczną efektywność produkcji, na racjonalne wykorzystanie zasobów materialnych i siły roboczej.

Biorąc za punkt wyjścia ogromne znaczenie, jakie dla rozwoju sił produkcyjnych ma w okresie obecnym nauka, to, że teraz nie można ograniczać się tylko do koordynowania badań naukowych, lecz trzeba je ukierunkowywać, wybierać najbardziej cenne odkrycia naukowe i zabezpieczać wdrożenie ich do produkcji, ustawa z 2 X 1965 r. przekształciła Państwowy Komitet do Koordynacji Prac Naukowo-Badawczych ZSRR w Ogólnozwiązkowy Państwowy Komitet Rady Ministrów dla Nauki i Techniki. Na komitet ten nałożono obowiązek przygotowania, wspólnie z Akademią Nauk ZSRR, założeń dotyczących podstawowych kierunków rozwoju nauki i techniki w kraju, organizację opracowywania zagadnień naukowo-technicznych o zasięgu międzygałęziowym, zabezpieczenie naukowo-technicznej informacji, kontrolę wprowadzania osiągnięć nauki i techniki do gospodarki narodowej, a także realizację więzi z innymi krajami w ramach współpracy naukowo-technicznej. Komitety do koordynacji prac naukowo-badawczych w republikach zostały zlikwidowane.

System zaopatrzenia materialno-technicznego w ZSRR był do r. 1957 systemem resortowym z wielką ilością drobiazgowych biur, składów, baz, dublujących nawzajem swoją pracę. Taki system nie pozwalał na realizację giętkiego manewrowania środkami materialnymi w gospodarce narodowej. Przebudowa systemu zaopatrzenia i zbytu według zasady terytorialnej pozwoliła na jej usprawnienie. Organy zaopatrzenia materialno-technicznego, zorganizowane według zasady terytorialnej, zostały zachowane. Przy tym ministerstwa branżowe otrzymały uprawnie-

nia posiadaczy środków, tj. stały się dysponentami środków materialno-technicznych przeznaczonych dla rozwoju odpowiednich gałęzi przemysłu, a fundusze przeznaczone na surowce, materiały i narzędzia wykorzystuje się poprzez system terytorialnych organów zaopatrzenia i zbytu. Dla kierowania zaopatrzeniem materialno-technicznym w skali całego kraju wspomniana ustawa powołała związkowo-republikański Państwowy Komitet Rady Ministrów ZSRR dla Zaopatrzenia Materialno-technicznego. Uchwały tego komitetu, z zakresu zagadnień należących do jego kompetencji, obowiązują ministerstwa i inne organizacje. W republikach związkowych istnieją zarządy główne zaopatrzenia materialno-technicznego, które kierują organami zaopatrzenia materialno-technicznego, siecią biur, baz i magazynów, i są podwójnie podporządkowane — radom ministrów republik związkowych i Państwowemu Komitetowi Rady Ministrów ZSRR dla Zaopatrzenia Materialno-Technicznego.

Co się tyczy organizacji zarządzania budownictwem, to gosstroj ZSRR zachowany został jako organ związkowo-republikański, jednakże jest on teraz podporządkowany bezpośrednio Radzie Ministrów, w związku z czym, zgodnie z ustawą z dnia 2 X 1965 r. otrzymał nazwę: Państwowy Komitet Rady Ministrów ZSRR do Spraw Budownictwa (Gosstroj ZSRR). System sownarchozów został zlikwidowany.

Konsekwentne zastosowanie w zarządzaniu gospodarką narodową zasady centralizmu demokratycznego, federacyjna struktura naszego państwa, wymagają szczególnej uwagi, jaką przy przebudowie systemu zarządzania przemysłem na prawa republik związkowych zwrócono na dziedzinę budownictwa gospodarczego i kulturalnego. Była już mowa wyżej o zabezpieczeniu dla republik związkowych odpowiednich uprawnień, drogą powołania związkowo-republikańskich organów kierowania gospodarczego, drogą zwiększenia roli gosplanów republikańskich. Oprócz tego 4 X 1965 r. zapadła specjalna uchwała KC KPZR i Rady Ministrów ZSRR „O przekazaniu dodatkowym do decyzji rad ministrów republik związkowych zagadnień budownictwa gospodarczego i kulturalnego”²⁵. Zgodnie z tą uchwałą rządowi republik związkowych przekazano prawo rozpatrywania opracowanych przez ministerstwa i urzędy ZSRR projektów planów dotyczących podporządkowanych im przedsiębiorstw resortowych, znajdujących się na terenie danej republiki (oprócz planów produkcji obronnej), i przedstawiania swoich postulatów Radzie Ministrów ZSRR i gosplanowi ZSRR, prawo rozpatrywania opracowanych przez ministerstwa i urzędy ZSRR schematów rozwoju i rozmieszczenia przemysłu odpowiednich gałęzi, a także założeń co do projektów nowych oraz rekonstrukcji i rozbudowy przedsiębiorstw już istniejących, znajdujących się na terenie republiki oraz prawo przedstawiania odpowiednich wniosków Radzie Ministrów ZSRR, Gosplanowi ZSRR, ministerstwom i urzędowi, wykorzystywania dla potrzeb republik do 50% produkcji

ponadplanowej, uzyskanej w przedsiębiorstwach, znajdujących się na terytorium republiki. W ten sposób rady ministrów republik związkowych mają zabezpieczoną realną możliwość wpływania na rozwój przemysłu podporządkowanego organom związkowym, a znajdującego się na terenie poszczególnych republik, i dzięki temu zwiększa się zainteresowanie rządów republik w zwiększeniu efektywności pracy przedsiębiorstw tego przemysłu. Oprócz tego wspomniana uchwała zapewnia radom ministrów republik związkowych szereg innych uprawnień w dziedzinie kierowania przemysłem i budownictwem w republice.

*

Tak przedstawia się pokrótce przebudowa zarządzania przemysłem, realizowana w naszym kraju zgodnie z uchwałami Plenum KC KPZR z września 1965 r., uchwałami, które otrzymały pełną aprobatę na XXIII Zjeździe KPZR. Przebudowa ta ma na celu zabezpieczyć pełniejsze wykorzystanie zalet systemu gospodarki socjalistycznej i sprzyjać pomyślnej realizacji zadań w zakresie stworzenia bazy materialno-technicznej komunizmu, zwiększenia tempa wzrostu dochodu narodowego i stałego zwiększania poziomu życia ludności.

Z języka rosyjskiego przełożyła
Anna Michalska

RECONSTRUCTION DU SYSTÈME D'ADMINISTRATION DE L'INDUSTRIE D'ANS
L'URSS CONFORMÉMENT AUX INJOCTIONS DU PLÉNUM DU CC PCUS
D'OCTOBRE 1965

R é s u m é

En octobre 1965 le Plénum du CC PCUS émit un décret concernant une meilleure administration de l'industrie et le renforcement des mobiles économiques de la production industrielle. En même temps le CC PCUS et le Conseil des ministres de l'URSS 'introduisirent le décret concernant une meilleure projection des plans et l'amplification des mobiles économiques. Le système de projection des plans dans l'industrie fût modifié à fond, en limitant nombre d'index établis par les organes de degré supérieur. La plupart des index du plan sont limités par les entreprises mêmes (p. ex. l'étendue de la production et son assortiment) sur la base d'index généraux et de commandes reçues par voie de contacts directs avec les centrales de commerce. On vota un statut pour les entreprises industrielles qui amplifie grandement les droits entre autres dans le domaine de la disposition des fonds de roulement, des fonds d'amortissement, des installations de la production dans la sphère de l'utilisation des fonds de l'entreprise. Les décrets du statut forment des conditions qui permettent le développement de l'initiative de l'entreprise. Les décrets sus-dits, prévoient une augmentation croissante du rôle du profit dans le système de mobiles économiques. La grandeur du profit qui reste à la disposition de l'entreprise est en dépendance directe des meilleurs résultats obtenus par l'activité économique et financière. Le système des mobiles économiques est orga-

nisé de façon à augmenter l'intérêt matériel de l'équipage et des travailleurs individuels dans leur effort d'obtenir de meilleurs résultats de travail. Le système des organes gouvernants l'entreprise a été changé à fond. L'administration de l'industrie a été organisée d'après le principe de branchage grâce à quoi la branche industrielle devint le complex principal de la production technique et économique dans l'économie du pays. La reconstruction du système d'administration de l'industrie a pour but une réalisation favorable de la construction de la base matérielle et technique du communisme et l'accélération de l'accroissement du revenu national.